

Tyre Danmarkar bot.

LAURITZ WEIBULL, *Gottfreds och Thyre Danebods Danevirke* [utgör s. 374—388 i *Hist. tidskrift för Skåneland IV* (1913)].

HANS BRIX, *The Inscription on the Older Jellinge Stone* [utgör s. 110—114 i *Acta philologica Scandinavica* 1927].

VILH. LA COUR, *Kong Gorm og Dronning Tyre* [utgör s. 189—252 i *Hist. Tidsskrift IX: 5*. København 1927].

FINNUR JÓNSSON, *Gorm og Tyra Danmarkar bót*. København 1927.

HANS BRIX, LIS JACOBSEN, NIELS MÖLLER, *Gorm Konge och Thyra hans Kone. — Runernes Magt*. København 1927.

Om man finge tro den sedan århundraden rådande historieskrivningen och den allmänna meningen jemnsides denna, vore drottning Tyre, kallad Danmarkar bot eller Danabot, att anse som en av den äldre danska historiens centrala gestalter. Väl sant, att endast obetydligt låter sig på grundval av samtida material fastställas om henne. De säkra källorna är endast två, inskrifterna på de båda runstenarna i Jellinge. På den mindre stenen läses: Gormr konungr gærði kumbl þåusi æft þórwé konu sína Danmarkar bót — »Gorm konung gjorde detta minnesmärke efter Tyre, sin husfru, Danmarkar bot. På den andra och större stenen: Haraldr konungr bað gørwa kumbl þósi æft Gorm fadur sinn áuk æft þórwé móður sína, sá Haraldr es sær wann Danmárk alla áuk Norweg áuk dani gærði kristna — »Harald konung bjöd göra detta minnesmärke efter Gorm, sin fader, och Tyre, sin moder, den Harald, som vann sig allt Danmark och Norge och gjorde damera kristna». Detta är allt. Men historieskrivningen och den allmänna meningen har här som annars inte nöjt sig med att bygga endast på säkert samtida material. De har också godtagit en följd av yngre uppgifter. Dessa uppgifter tillägger Tyre två stora bragder. Enligt uppgifterna från Danmark skall hon till värn mot Tyskland och dess kejsare ha uppfört — och från grunden uppfört — Danevirke, Danmarks stora gränsvirke mot söder, och friat sitt land från tributskyldighet till utlandet. Isländsk litteratur känner

Vid Danevirke kämpade då Dan med denne och besegrade honom. Det var omedelbart innan Danmark fick sitt namn efter segraren.

Den positiva uppgiften i Chronicon Lethrense ger mot bakgrunden av den tystnad, som härskar i källorna om Tyre, vid handen, att bilden av henne som Danevirkes grundläggare ännu omkring mitten av 1100-talet inte kan vara skapad. Bildens skapande är emellertid förestående. Något tiotal år efter Chronicon Lethrense är den färdig.

Bilden möter oförmedlat hos Sven Ågesen i hans Historia regum Dacie. Den är i allt formad som det var att vänta. Drottningen framträder insatt i ett rent diktat historiskt sammanhang, fyllt av äventyrsmotiv, där en kejsar Otto av Tyskland, efter att ha lagt Danmark i skatt, uppträder som hennes friare och fiende. Inte nog därmed. Vissa huvudlinjer i berättelsen är, som det lyckats Niels Möller att visa i det arbete, som ovan citerats, hämtade från Virgilius och Justini framställningar av Dido och den afrikanske Jarbas. Det kan därtill läggas, att andra huvudlinjer återfinnes i Tysklands historia under Gorms och Tyres egen tid. Ungrarna lägger då Tyskland under tribut; kung Henrik I bygger efter stillestånd med dem en räckta befästningsverk på gränsen och med dessa blir han sedan i sländ att bjuda fienden trots och befria sig från tributskyldigheten (Waitz, Jahrbücher des deutschen Reichs unter König Heinrich I, 81, 95, 153). Denna Sven Ågesens bild blev kort efter dess tillkomst känd av Saxo. Men skröplig som den var, har han strax utan betänkande starkt omformat den. Han utskjuter hela staffaget: äventyrsmotiven med kejsarens frieri. I stället kontaminerar han Tyres fästningsbyggande med drag från andra håll. Dragen hämtas ur den angelsachsiska Ætelfleds historia. Likheten går så långt, att Tyre liksom Ætelfled hos den något äldre engelske historieskrivaren Henry of Huntingdon blir en dotter till kungen av England Ætelred. Saxos berättelse i denna punkt godtages väl inte i det följande. Men med Saxo är inte desto mindre Tyres centrala plats i Danmarks historia fastlåst för århundraden.

är den förnämsta, har inte *ubi* utan *ut*. Det sista ordet måste tillhöra den ursprungliga texten, då det endast är brukbart under en tid, då trävirket Danevirke ännu inte ersatts med den senare muren av sten. Denna bygdes fram i Valdemar I:s tid och var ännu 1182 inte färdig (I, 138). Ordet *ut* ger vid handen, att krönikan ligger före Danevirkes ombyggnad; då krönikan, som annorstädes (dsk Hist. Tidsskr. VII: 2, 226) visat, begagnat Roskildekrönikan, efter 1138—39.

Hos Sven Ågesen och Saxo dominerar Tyre helt framställningen. Ett är tydligt: hennes gerning måste från början till slut vara en fri konstruktion av dessa två historieberättare. Men vill man ännu ett bevis härför, har man det i den totala omläggning, som i samma veva Tyre knytes till Danevirke, eger rum med bilden av hennes gemål Gorm.

Denne Gorm är i äldre dansk litteratur, under influens från Adam av Bremen, »en mäktig grym konung», en förföljare av de kristna i landet, ståndaktig i sina onda gerningar, hos isländarna ännu under 1200-talet och senare, så snart påverkan från dansk litteratur saknas, en stor tjudkonung, Gorm den mäktige, som vinner sig många kungavälden och stort rike, som hans fader inte haft. Men med Tyres anknytning till Danevirke omlägges bilden av denne Gorm till Gorm den »löge», en slapp och veklig regent, som endast hänger sig åt nöjen och utsävningar. Det är som sådan han möter hos Sven Ågesen. Saxo har oförmedlat ännu något kvar av kristenförföljaren, men annars är hans ord: »en reslig gestalt, men med ett inre, som endast föga svarade till hans yttre. Mått att härska, höll han för nog att behålla vad som redan var vunnet och bekymrade sig inte om att vinna något nytt». Hos Saxo varken mer eller mindre än negationen av det härskaideal, som var hans, en karakteristik i direkt motsats till isländarnas karakteristik av Gorm.

Sven Ågesen och Saxo skrev i en tid, Absalons tid, då kampen mot vender och tyskar, kampen på sydgränsen, stod på dagordningen i Danmark. En våg av nationalistisk hänförelse gick genom de ledandes krets. För denna hänförelse var Tyre, uppstofferad till grundläggare av gränsvirket mot söder, Danevirke, en välkommen bricka i spelet. Hon framgick naturligt ur tidsmiljön. Men varför just Tyre och ingen annan? Är det möjligt att klarlägga detta?

På stenen i Jellinge står Danmarkar bot. Man måste utgå ifrån, att det sista ordet betyder såsom ännu i dag bot, förbättring. Men orden på stenen gav ingen upplysning om den gerning som skapat ett dylikt tillnamn. På Island växte ur tillnamnet, i anknytning till Josefs historia, den landsbötande gerningen för hungersnödens avvärjande fram. Fantasierna spelade här fritt. I Danmark åter var det en tolkning av tillnamnet som gav tankarna den riktning de tog. De lärde historieberättarna har här varit de som skapade. De upplöste tillnamnet etymologiskt. »Mark betyder på danska gräns» — *marck lingua danica terminus est* — säger Robert av Ely i sin Knut Lavardsbiografi en mansålder före Sven Ågesen. Denna

tolkning gav utgångspunkten. Med den låg vägen till gränsen öppen. Danmark, som på stenen måste betyda landet Danmark, blev av de lärde tytt som »dangränsen», »danernas gräns». Då det kombinerades med det andra ordet i tillnamnet, »bot», var man därmed framme vid Tyre som »danernas gräns' bot». Men Danmarks gräns framför andra var i de tiderna gränsen i söder mot Tyskland med dess virke. Tyre bötade på denna gräns. Virket blev Tyres verk.

Att Tyres anknytning till Danevirke verkligen skett med utgångspunkt från hennes tillnamn, låter sig närmare belysa. Gränsmotivet var i Danmarkar bot inte lokaliserat. Det kom att svaja mellan olika gränser. Jyllandaren Sven Ågesen känner visserligen endast en gräns, landgränsen mot Tyskland med Danevirke. Men för Saxo, mannen från det östra Danmark, kom att parallellt därmed också stå Danmarks andra landgräns, gränsen i Skåne mot Sverige. Tyre, är hans ord, värnade lika fäderneslandets olika gränser, diversos patrie fines.

Tillnamnet på den mindre Jellingestenen förde sålunda Tyre, smyckad med diktens blomster, som man plockade i den antika och germanska fornverldens örtagårdar till gränsen och Danevirke. Det hela är ett lärt diktverk i Absalonstidens anda. Virket har existerat mer än ett hundratal år före den supponerade grundläggaren, tre och ett halft århundrade innan denne grundläggares namn knöts till detsamma.

Man kan väl säga, att den historiska forskningen ännu inte nått ståndpunkten att lidelsefritt och förutsättningslöst betrakta och behandla en gången tids händelser och personer. Hur objektivt och säkert en bevisföring kan vara lagd: så snart den kommer i kollision med rådande nationella föreställningar, stöter den ständigt på motstånd. Med Tyres centralt nationella plats i Danmarks historia kunde man inte heller vänta, att hennes lösgörande från sambandet med Danevirke skulle utan vidare godtagas. Det kunde väntas, att Sven Ågesens och Saxos auktoritet för många, väl de flesta, fortfarande skulle bli avgörande. Så har också skett. Mest ingående har därvid försvaret för Tyre och den äldre uppfattningen förts av Vilhelm la Cour i hans ovan anförda skrift: »Kong Gorm og Dronning Tyre». Skriften är i sin bevisföring typisk för hela den traditionsbundna riktningen inom forskningen och dennas metoder.

Man finner av La Cours skrift, att det även för denna riktning är omöjligt förneka, att rent romanartade drag möter i

Sven Ågesens och Saxos berättelser, det rent sägenartade, historiskt avvita de röjer, de starkt skiljande momenten hos de båda historieberättarna. Men allt detta, säger han, är »likgiltigt» och »betydelselöst». Problemet ligger helt annorlunda. Det skall lösas efter helt andra linier.

Linierna är enkla. Det »likgiltiga» och »betydelselösa» rubriceras såsom författarnas egna »utpyntningar», deras »subjektiva spekulationer» och »kombinationer». La Cour bortamputerar allt utan vidare. Amputationen är omfattande. Sedan denna amputation verkstälts, står några nakna grundfakta kvar. De kan sammanfattas: danerna i skatt under den tyske kejsaren; drottning Tyre, som utan att Gorm tar del i gerningen, befriar dem genom att som den första uppföra Danevirke; uppförandet verkställt med hjälp av rikets hela befolkning; drottningen för stordådet mottagande sitt binamn. Det visar sig emellertid, att inte ens dessa grundfakta står oemotsagda i äldre litteratur: själva grundfaktum, Tyre som den vilken först uppförde Danevirke, överensstämmer inte med utsagan i de frankiska riksannalerna. Alltså fortsätter amputationen: även detta att hon först gjort det bortskäres. Riksannalerna har rätt. Sven Ågesen och Saxo har också rätt. Slutsatsen: det är tal om två olika byggperioder. Sedan man nått så vitt, förklaras det efter långa utläggningar, att de övriga grundfakta passar samman med den »ödesbakgrund» tiden gav Tyre, det är utlagt, de politiska förhållandena på Gorms tid. Dessa grundfakta, den kvarstående beskurna kärnan av det hela, skall utgöra en genom århundradena fortlevande inhemsk tradition, en rent folklig tradition. Påståendet göres utan en ansats till bevis.

Med fastställande av en fortlevande tradition om Tyre och Danevirke bortelimineras allt tal om traditionens ursprung från Jellingestenen Danmarkar bot. Talet är så mycket orimligare, heter det, som det skulle förutsätta, att »landets egna barn, när de i det 12.—13. århundradet hörde namnet nämnas, givit sig till att anställa filologiska betraktelser om vad 'mark' egentligen betydde». Omläggningen av Gorms bild bortförklaras. De markanta uttrycken hos isländarna skall endast ha avsett att låta Gorm personliggöra en politisk idé. Det är historiskt »döda glosor, lånade, meningslösa uttryck». Därmed är man vid målet. Man är framme vid vad Johannes Steenstrup engång sagt om Tyre och Danevirke: »ett historiskt faktum, som icke kan omstötas».

En metod som denna bör aldrig kunna slå slint. Det är väl möjligt, att man ännu sparar amputationen och drar sig för att göra Zeus' besök hos Leda eller Paris' dom mellan de tre

gudinnorna på Ida till historiska fakta, vilande på folklig tradition. Här saknas väl »ödesbakgrunden». Men Æneas' grundläggning av Rom, Kartagos av Dido, Karl den stores vallfärd till det heliga landet, endast känd ur den chanson de geste, som besjunger den, kan inte längre möta någon svårighet att inränga bland vetenskapens säkra landvinningar. Man är här på lika säker mark som ifråga om Tyre och Danevirke. Metoden är densamma som den, vilken Seignobos engång hade i tankarna, då han föreslog, att man skulle amputera bort undren i fésagan, taga bort katten i stövlarna och så få markisen av Carabas till en historisk personlighet. La Cour har gjort konststycket. Konststycket har lyckats.

»Låt traditionen stå vid makt», heter det på ett ställe hos La Cour. Ogörligt. Ty traditionen var aldrig annat än en de lärdes fria konstruktion.

Med den granskning, som 1913 företogs av berättelserna om Tyre och Danevirke och här vidare utbyggts, var förbindelsen mellan de två avklippt. Tyre återgick till den roll hon innehåft före Sven Ågesen och Saxo. Vad man kände om henne var i första hand vad inskriften på den mindre stenen i Jellinge hade att förmåla. Enligt denna, sådan man fattade den, var Tyre Danmarkar bot; vad som låg bakom var okänt. På denna punkt stod forskningen ännu 1927. Här satte då Hans Brix in. Hans uppsats *The Inscription on the older Jellinge Stone*, återgiven på danska i »Gorm Konge og Thyra hans Kone», fullföljer uppröjningsarbetet.

Utgångspunkten för Brix är en iakttagelse ifråga om runskriftsspråket. Han formulerar denna iakttagelse så, att en apposition, som knytes till subjektet i en sats, kan skjutas efter verbet och få sin plats på lämpligt ställe i det följande. Det uppnås därmed, fortsätter han, en monumental stilistisk inramning av uttrycket: slutet häves till symmetrisk höjd med början. Inskriften på Kolindstenen ger ett exempel: »Toste reste denna sten efter Tove, som fann döden österpå, sin broder, Åsveds smed». Det sista ordet står här i nominativ och är sålunda apposition till subjektet Toste. Inskriften på Ferslevstenen ger ett annat exempel: »Toke satte denna sten efter Åste, sin son, Lothars son». Innehållet visar, att Lothars son endast kan vara Toke. Flera exempel låter sig anföra. Men särskilt anmärkningsvärda är de två runinskrifter, som jemte inskriften på den mindre Jellingestenen hänför sig till medlemmar av Gorms ätt. Båda visar inramning. Först den redan anförda

inskriften på den stora Jellingestenen: »Harald konung bjöd göra detta minnesmärke efter Gorm, sin fader, och Tyre, sin moder, den Harald som vann sig allt Danmark och Norge och gjorde danerna kristna». Vid sidan härav står Söndervissingsstenens inskrift: »Tove lät göra kumlet, Mistivis dotter, efter sin moder, Harald den godes, Gorms sons husfru». Sista ordet är i nominativ. Man har här inte mindre än två appositioner till subjektet Tove: Mistivis dotter och Harald den godes, Gorms sons husfru. Inramningen är dubbel.

Den slutsats, som Brix drog av inskriftsmaterialet, var denna: orden Danmarkar bot på den mindre Jellingestenen kan språkligt lika väl hänföras till Gorm som till Tyre. Stenens inskrift är dubbeltydig. Men han stannade inte här, utan fortsatte: för samtiden, för Gorms omgivning, som kände tillnamnets anknytning till personen och dess förutsättningar, har något dubbeltydigt inte förefunnits. Endast för en sen efterverld, som inte hade reda på orsakerna till den hedrande benämningen, lät orden Danmarkar bot på grund av den brukliga ordställningen naturligt hänföra sig till Tyre. Därmed var vägen öppen för anknytning till lämpligt sägenstoff.

Brix slutar: »För Gorms vidkommande, som reste stenen, synes tillnamnet, så framåt det var att hänföra till hans hustru, icke just att sätta honom som konung i det önskvärdaste ljus. Det kunde därför vara grund att överväga, om icke den rimligaste uppfattningen av stenens inskrift är den, att Gorm har begagnat avfattningen till att framhäva sin egen konungagerning. Inskriften på den yngre Jellingestenen skulle i så fall för sonen Haralds vidkommande ha efterbildat den av fadern begagnade formeln».

För första gång hade med Brix' avhandling problemet Danmarkar bot uppställt. Ämnet var brännbart. Tyres tillnamn låg på var mans tunga i Danmark, vetenskap och minnesgudstjänst var igen i kollision. Under veckor efter avhandlingens publicerande gav den danska pressen det underliga skådespelet av en diskuterande församling, som utan uppehåll vände och vred frågorna om Jellingestenen, Gorm, Tyre och Danevirke. Hela spörsmålet sattes under debatt. På den ena sidan ställde sig bland andra utom Brix själv: Lis Jacobsen, Niels Möller, Erik Arup, Kristian Erslev. På den motsatta: Johannes Steenstrup, Finnur Jónsson, La Cour, Gudmund Schütte, Marius Kristensen, Vilhelm Andersen. De tyngst vägande inläggen från den förra sidan, kompletterade med nya, är samlade i boken om »Gorm Konge og Thyra hans Kone. — Runernes Magt». Det möter här också den andra sidans argument. Finnur Jónsson,

som på denna sida var förgrundsgestalt, har närmare utvecklat dem i boken: »Gorm og Tyra Danmarkar bót».

Det bestående i en åsikt prövas och belyses ofta bäst, då den konfronteras med motsidans argument. Är Finnur Jónssons argument hållfasta nog att rubba den Brix'ska satsen?

Platsen för Danmarkar bot i runstensinskriften omedelbart efter »Tyre, sin husfru», skall ha varit det som hos en senare tid, säger Finnur Jónsson, framkallat uppfattningen, att Danmarkar bot var tillnamn till Tyre. Han karakteriserar detta inte endast såsom ett rent postulat, utan som ett postulat, vilket helt upplöser sig, då man tager vissa moment i betraktande. »För det första», säger han, »kan det dragas i tvivel, att där var många som kom till Jellinge — i det 12. århundradet, är väl meningen — och som läste stenen och utbredde förståelse av den. Men därnäst utestänges varje förbindelse mellan stenen och den senare traditionen på grund av den skarpa motsättning, som här finnes. I den dansk-isländska traditionen lever nemligen Tyra efter Gorms död, men stenen säger uttryckligen, att hon är död före. Huruledes den dansk-isländska uppfattningen är uppkommen, är naturligtvis outgrundligt, men ett är säkert, att det icke är meddelandet på stenen, som är dess grundlag. Följaktligen kan heller icke 'Danmarkar bot' som tillnamn till Tyra stamma från en läsning och missförståelse av den».

Alltså: Tyres tillnamn i traditionen är enligt Finnur Jónsson helt självständigt i förhållande till de motsvarande orden på Gorms sten. Det är då av intresse att närmare granska bevisföringen. Hur är denna åstadkommen?

Man skulle förhända inte oriktigt kunna uttrycka det så: genom en serie förbiseenden. Bevisföringen börjar med förmodandet: många kan väl inte ha kommit till Jellinge i det 12. århundradet. Finnur Jónsson förbiser härvid, att för en förbindelse mellan stenens Danmarkar bot och traditionen inte behövs »många», som läst inskriften och utbrett förståelse av den; det är alldeles nog, att förbindelsen — det enda som hävdats — säkerligen medelbart, gått över endast en källa, den äldsta, Sven Ågesens krönika. Det framhålles därefter som det avgörande den starka motsättning ifråga om tiden för Gorms död, som skall finnas mellan orden på stenen och den senare traditionen. Finnur Jónsson förbiser härvid, att en aldrig så stark motsättning mellan en tradition och ett äldre skriftstycke inte bevisar, att en förbindelse dem emellan inte existerar: det egenartade för traditionens väsen är tvärtom dess ständigt, ända till

oigenkänlighet skiftande föränderlighet. Detta är en elementär folkloristisk iakttagelse. Men Finnur Jónssons sats om den starka motsättningen är dessutom på sin viktigaste punkt falsk. Han förbiser, att i den äldsta källan, hos Sven Ågesen, Gorm inte, som han påstår, är omtalad död före Tyre. Till slut förbiser han också, att när det omsider kommer dithän, att Gorm dör före Tyre, hos Saxo, i Jomsvikinga- och Olaf Tryggvesons-sagorna, detta inte är något outgrundligt, utan att grunden därtill är fullt klar. Förändringen härrör från nya bevisliga influenser utanför stenens inskrift. Redan Sven Ågesen sätter Tyres anläggning av Danevirke i samband med den tyske kejsar Otto. Enligt Adam av Bremen företager emellertid denne kejsar Otto sitt härtåg mot Danmark inte i Gorms tid, utan efter dennes död mot hans son Harald Gormsen. Saxo har bevisligen känt denna passus hos Adam. Han har godtagit den. Trots detta vill han emellertid inte släppa Sven Ågesens uppgift om Tyre som Danevirkes grundläggare. Enda utvägen blir då för honom att låta Gorm dö före Tyre. Stödet härför fann han i en nog så vidlyftig berättelse om Knut Danaast, Gorms och Tyres son: när Tyre meddelar underrättelsen om Knuts död till Gorm, dör denne. Denna berättelse var okänd för Sven Ågesen. I sagalitteraturen, där Tyres sammankoppling med Danevirke är okänd, blev upptagandet av denna berättelse också avgörande. Det blev tvingande nödvändigt även här att framställa Gorm såsom död före Tyre.

Det är sålunda endast genom alla dessa förbiseenden, som Finnur Jónsson lyckas i den grad han gör med sin bevisföring för den självständiga ställning Tyres tillnamn i traditionen skall intaga till de motsvarande orden på Gorms sten. Bevisföringens hållbarhet är därefter.

När Finnur Jónsson efter detta ger sig i kast med den runologiskt hävdade satsen, att en apposition, som knytes till subjektet i en sats, kan skjutas efter verbet och få sin plats på passande ställe i det följande, börjar han med att formulera satsen så, att en närmare beteckning för den som rest stenen, runristaren, ställdes sist i inskriften, och med att utgiva detta för en »regel», en norm under ett visst tidsrum. Formuleringen är skev, regeln eller normen av ingen hävdad. Men med en dylik formulering blir det för Finnur Jónsson så mycket lättare att komma till rätta med motparten. I inskrifter av den typ som Vedelspangstenens: »Asfrid gjorde dessa kummel, Odinkars dotter, efter» etc., eller Skærnstenens: »Sasgerd reste sten, Finnulvs dotter, efter» etc., står appositionen visserligen efter verbet, men inte helt i slutet av inskriften: det låter sig här göra att

med den givna formuleringen förklara dessa inskrifter utan beviskraft och utrangera dem. Det etableras vidare regeln, Finnur Jónssons regel, att även där appositionen till subjektet står sist i inskriften, men där varje missförstånd är uteslutet, inskriften i själva verket inte heller är att räkna med. Detta gäller Kolind-, Söndervissing- och Ferslevstenarna. Men det samma gäller också den stora Jellingestenens inskrift. Det i början stående subjektet är här upprepat framför relativsatsen mot slutet: »den Harald som» etc., och inskriften kan blott fattas på ett sätt. Stenen skall så mycket mindre kunna tagas till intäkt för den nya teorien, som den, rätt sett, istället skall motsäga den på det kraftigaste.

Det talades nyss om förbiseenden. I vad här senast framstälts röjer Finnur Jónsson vid sidan av fortsatta sådana alltigenom missförståelse av den »teori» han bekämpar. Det har aldrig varit fråga om hur mycket av en inskrift, som inramas, om missförstånd är möjligt, om ett upprepande av subjektet sker framför en slutande relativsats eller inte. Teorien vilar på ett konstaterande av att en monumental, rent stilistisk inramning förefinnes på vissa runstenar, en inramning genom vilken slutet häves till symetrisk höjd med början. Teorien gäller endast detta. Men mot detta har Finnur Jónsson inga hållfasta argument anfört. Och han har heller inte lyckats rubba teorien.

Detta lyckas lika litet, när han omsider gör gällande, att det inte är mycken sannolikhet för att Gorm skulle ha betecknat sig själv på ett så självberömmande sätt som ett Danmarkar bot, hänfört till honom, skulle ge vid handen. »Slikt är annars ohört och okänt innanför området av de danska runinskrifterna». Man kan härtill svara, att det ges egentligen endast en enda sten, med vilken Gorms sten i denna punkt kan jämföras: den andra sten, rest av en storkonung, vars inskrift är bevarad, Harald Gormsens sten i Jellinge. Det står här: »den Harald som vann sig allt Danmark och Norge och gjorde danerna kristna». Orden har en liknande klang som de ord Egyptens faraoner och självherskarna i Niniveh och Babylon brukade bestå sig i sina inskrifter.

Konfrontationen mellan den Brix'ska satsen och Finnur Jónssons argument är slutförd. Argumenten har inte stått pro- vet. Den Brix'ska satsen står orubbad. Men är denna sats därför riktig?

Det råder intet tvivel, att den monumentala run- och lapidarstil, Brix hävdade och Lis Jacobsen i sitt ovan citerade, väl begrundade inlägg stött med nya exempel, en stil av mäktig,

majestätisk verkan, verkligen existerat. Stilen tillhör alldeles särskilt det 10. århundradet. Inskriften å Gorms sten är emellertid, som det starkt understrukits, i denna punkt dubbeltydig: grammatiskt låter sig Danmarkar bot lika väl hänföra till stenresaren Gorm som till den efter vem stenen är rest, Tyre. Frågan är då, åt vilket håll indicier och bevis leder.

Då det gäller att här taga ställning, har man att helt och hållet bortse från Tyre som Danevirkes grundare. Tyre är här historiskt endast ett tomt namn. Men samtidigt med detta har man att läsa Gorms sten i samband med sonen Harald Gormsens sten.

Då Harald Gormsen lät resa sin sten i Jellinge, stod hans faders sten redan på platsen. Haralds runristare har haft denna sten framför sig, då han ristade sina runor. Avsikten har varit, att den nya stenen, som sattes också efter Haralds moder Tyre, skulle avlösa den gamla. Sambandet mellan stenarna ter sig som följer:

Gormr konungr gærði kumbl
þáusi æft þórwé konu sina Dan-
markar bót.

Haraldr konungr bað gørwa
kumbl þósi æft Gorm faður sinn
áuk æft þórwé móður sína, sá
Haraldr es sær wann Danmárk
alla áuk Norweg áuk dani gærði
kristna.

»Gorm konung» på Gorms sten svarar här till »Harald konung» på Haralds sten, »gjorde detta minnesmärke», till »bjöd göra detta minnesmärke», »efter Tyre, sin husfru», till »efter Gorm, sin fader, och efter Tyre, sin moder». Det återstår på Gorms sten endast »Danmarkar bot», på Haralds sten »den Harald som vann sig allt Danmark och Norge och gjorde danerna kristna». Det är redan framhållet, att »Danmarkar bot» måste betyda »Danmarks bot», »Danmarks förbättring». Också här synes alltså vara parallellism. Men i vilken grad är detta fallet?

Den allmänna bakgrund, mot vilken man har att se Danmarkar bot för att rätt förstå dess innebörd, torde vara det epitet, som i klassisk tid och i medeltiden var knutet till den högsta härskarevärdigheten, epitetet augustus. Den romerska senaten och det romerska folket tilldelade första gång år 27 före vår tideräkning Octavianus detta hedersepitet. Epitetet kom i det följande att utan avbrott föras av Octaviani efterträdare, de romerska kejsarna, och blev med kejsarkroningen år 800 omsider överflyttat även på Karl den store. Augustus blev därefter det stående epitet, som fördes av denne, Ludvig den fromme, Lothar och de karolinger, som bar kejsarkronan.

Otto I kallade sig i överensstämmelse härmed efter sin kejsar-kröning 962 augustus, och senare blev i kapetingisk tid epitetet sporadiskt fogat även till kungatiteln rex. I ordet låg härskarebegreppet: makten och äran och härligheten, plenitudo maiestatis. Men under senantiken och medeltiden härledde man allmänt ordet augustus ur augere, öka. Betydelsen blev därmed mera speciellt markerad. Och när vid mitten av 1200-talet vulgärspråken trängde in i diplomerna, blev augustus genomgående översatt: Merer des riches, accroissant.

Vilken är nu mot denna allmänna bakgrund den mera nuancerade betydelsen av den mindre Jellingestenens Danmarkar bot?

Man har två översättningar av Danmarkar bot från det 12. århundradet. Sven Ågesen översätter: Decus Datie, Saxo: Danice maiestatis caput. Båda uttrycken är hos dem hänfödda till Tyre. Vad som ligger i Saxos uttryck och att detta täcker samma begrepp som det romerska augustus, är utan vidare klart. Innebörden i Sven Ågesens uttryck, med andra ord, hur denne fattade Danmarkar bot, har däremot alltid förefallit dunkelt. Men det romerska bruket av ordet decus, då det knytes till härskaren, klarlägger förhållandet. Cicero har om Pompeius: imperii Romani decus, Horatius om Cæsar:

Quibus
Antris egregii Cæsaris audiar
Æternum meditans decus
Stellis inserere et consilio Jovis?

Det är av dessa källställen liksom av andra tydligt, att Sven Ågesen endast applicerat sig efter klassiskt språkbruk, då han formade epitetet decus Datie. Betoningen faller olika, men han likaväl som Saxo har översatt Danmarkar bot på samma sätt som en romare skulle kunnat omskriva augusta.

Med vad här sagts griper man emellertid inte vad som för nordbon, när man kom utanför latinsk tankegång, låg bakom Danmarkar bot. För Sven Ågesen och Saxo var Danmarkar bot epitetet för härskaren som uppbar Danmarks majestät. Men vad låg bakom detta: att bota, förbättra Danmark?

Att bota, förbättra Danmark var självfallet efter orden att hela det Danmark, som redan fanns, att bota dess revor. Men i begreppet har legat ännu något mera. Ett uttryck i den isländske skalden Markus Skeggjasons Eriksdråpa från tiden strax efter 1103 är här ägnat att upplysa. Erik Ejegod lyckades, heter det, att flytta ärkestolen utanför sachsarnas gränser; han satte denna ärkestol i Lund, och allt folk av dansk tunga

hyllar sig till den; »vi uppnår här i nord genom skjoldungens ord vad som förbättrar vår ställning» — þat's hag várn boetir (Den norsk-islandske Skjaldedigtning A. 447, 450; B. 416, 418). Saxo har i alldeles samma sammanhang uttrycket, att Erik Ejegod inte endast ryckte Lund undan sachsarnas ok, utan också gjorde det till Sveriges och Norges kyrkliga härskarinna. Danmark vann, säger han — vad just är en parafras av Markus Skeggjasons uttryck om »vad som förbättrar vår ställning» — inte endast rätten till frihet, utan också herraväldet över främmande folk (I, 610). Att bota, förbättra Danmark är inte endast att bota förefintliga revor: det sker också genom en ökning av makt och värde utöver vad som förut var. Därmed är man framme vid Merer des riches, accroissant.

Den här framhållna innebörden i Danmarkar bot träffar själva hjärtnerverna i det härskareideal, som föresvävade nordbon: å ena sidan härskaren, som botar revorna i riket, styrker rätten och friden inom de gamla gränserna, å den andra härskaren som ökar riket utöver vad det var och då främst genom att lägga nya land och fylken under detsamma. Detta härskareideal var härskareidealet i Gorms tid likaväl som före och efter honom. Det skall här endast erinras om Einar Skålaglams teckning av Håkon jarl: krigaren som gjorde sådan frid i landet som ingen utom Frode; jarlen som till landets lycka — snúnaðr landi — lade under sig sju fylken och under vilken nu ligger allt land norr om Viken. Men helt naturligt kom i dessa vikingatider rikets ökning att oftast skjutas i förgrunden som det stora i härskarens gärning. I huru hög grad detta blev fallet, framgår inte minst därav, att detta: att öka riket, blev löftet, som härskarna avgav, då de tog arv efter sina fäder. När Magnus den gode tillträdde arvet efter sin fader, Norges rike, lovade han, säger den samtide Arnor Tordarson, att »antingen falla död under örnens klo eller ega Danmark». Magnus gick mot Danmark, och Arnor kunde därefter lämpa den stora Jellingestenens ord om den danske konungen på den norske: »han nådde att styra allt Danmark och Norge» (Skjaldedigtningen A. 126, 339, 340, B. 120, 312). I sagorna möter liknande härskarnas löften. Innan Ingjald Illråde stiger i sin faders högsäte, lovar han i Ynglingasagan att antingen »öka sitt rike» — auka riki silt — eller dö. Parallelen ges i Olav Tryggvesonssagens framställning av arvölet efter Gorms son Harald Gormsen. Sven Tjugeskägg, Englands erövrare, lovar här att innan tre vintrar var lidna, komma till England med sin här och dräpa Adalråd eller driva honom ur landet. Vid samma tillfälle dricker jarlen på Jomsborg, Sigvalde jarl, och de andra jomsvikingarna arvöl efter jarlarna

i Skåne och på Bornholm. De lovar att göra detsamma som konungen lovat, med Håkon jarl i Norge (Heimskringla, ed. Finnur Jónsson, I, 66, 320).

Det härskareideal det här gäller levde ännu hos Saxo och fyller sida efter sida i hans verk. Det kulminerar här i den främsta av de härskaregestalter han tecknat: Knut Lavard. Sammanträngd möter bilden i hertigens tal inför kung Niels i Ribe. Att stå vakt för kungen och rikets bevarande, säger hertigen, har han skattat som sin högsta lycka och härligaste id. Närhelst det lyster danerna, kan de nu plöja på kust och klint och fritt bo nere vid haven; för vikingarna, som förr härjade, håller han dem trygga; de har endast att skydda sig för våg och vind. Nere i Slesvig kan kungen nu sova tryggt; han behöver inte som förr sitt ständiga vakthåll mot sachsarnas strövtåg. »Men jag har också», fortsätter Knut Lavard, vänd till kung Niels, »sprängt de snäva skrankorna för din makt. Det var en tid, du rådde blott för Danmarks rike. Jag har nu lagt nya länder under ditt herradöme och ökat ditt välde och av dina fiender gjort dina tjänare, lagda i skatt och lystrande ditt bud» (I, 634). I få ord: den forntide nordiske härskarens apoteos.

Betydelsen av orden Danmarkar bot på den mindre Jellingestenen står klar. Orden är uttryck för det begrepp nordbon inlade i det romerska augustus. De innesluter själva det nordiska härskareidealet. När dessa ord i konkret form lämpades på Harald Gormsen, blev de till den stora Jellingestens ord, att han vann sig allt Danmark och Norge och gjorde danerna kristna. Här är härskaren, som ökar riket, men också härskaren som genom folkets omdanande till ett kristet folk botar rikets revor.

Paralellismen mellan de båda Jellingestenarnas inskrifter är helt genomförd. Den är det inte blott ifråga om inskrifternas förra del: runstensresorna och dem efter vilka stenarna restes. Den är det också ifråga om den senare delen: de appositioner, med vilka inskrifterna slutar. Men därav och i belysning av den betydelse orden Danmarkar bot har är tydligt, att dessa ord är att föra inte till Tyre, utan till Gorm.

Tyre är gliden ut ur historiens saga. Gorm Danmarkar bot, de isländska källornas store tiodkonung, vilken vann sig många konungavälden och stort rike, som hans fader inte haft, har glidit in i stället.

Lauritz Weibull.